

1908 ÇIRÇIR (FATİH) YANGINI: BİLANÇO, YAPILAN YARDIMLAR, YARDIM FAALİYETLERİNİN SİYASALLAŞMASI VE YANGIN MAHALLİNİN İMARİ

Hayrettin PULAT

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

hpulat@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3852-5924>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 24/09/2024, Accepted / Kabul Tarihi: 04/10/2024

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1508892>

1908 Çırçır (Fatih) Yangını: Bilanço, Yapılan Yardımlar, Yardım Faaliyetlerinin Siyasallaşması ve Yangın Mahallinin İmarı

Öz

Osmanlı idaresinde İstanbul'da pek çok yangının yaşanmıştır. 23 Ağustos 1908'de Çırçır semtinde çıkıp geniş bir alanı etkileyen ve daha çok Çırçır Yangını olarak literatürde anılan yangının maddi ve mali bilançosu, yangından sonra yapılan yardımların toplanma ve dağıtılma biçimi ve son olarak da yangın bölgesinin imarının incelenmesi bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır. Yangın, Osmanlı-Türkiye tarihinin dönüm noktalarından biri olan 1908 devriminin hemen akabinde meydana gelmiştir. Devrim ile yangın arasındaki sürenin azlığı, başka bir deyişle yangının devrimin balayına denk gelmesi, yeni iktidar odağı tarafından toplumsal tabanın tahkimi maksadıyla oldukça işlevsel bir araç olmuştur. Yangın sonrasında basının da gücünden yararlanan İttihatçılar yaydıkları enformasyonla yangının asıl müsebbbinin eski rejimin bakiyesi olan hafiyeler olabileceğini, cılız bir şekilde olsa da, bazı gazeteler vasıtasıyla dile getirmişlerdir. Fakat yangının asıl sebebinin anlaşılmasından sonra bu defa da yangınzedelere dönük yapılan yardım faaliyetlerinde eski rejimin bir şekilde gadrine uğramış kesimin edebi ve entelektüel birikiminden faydalanma yoluna gidilerek toplumsal anlamda tabanlarını genişletme ve destek sağlama siyasetine devam etmişlerdir. Örnek vaka incelemesi olan bu çalışmanın yöntemi belge analize dayanmaktadır. Bu doğrultuda Osmanlı arşiv belgeleri ve dönemin basınından elde edilen veriler tahlil edilerek belirtilen amaç doğrultusunda çalışmada kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çırçır Yangını, yardım faaliyetleri, tiyatro, muhalefet, imar, istimlak.

1908 Çırçır (Fatih) Fire: Balance Sheet, Aid Provided, Politicization of Aid Activities And Reconstruction of The Fire Site

Abstract

There were many fires in Istanbul during the Ottoman rule. The financial balance sheet of the fire, which broke out in the Çırçır district on August 23, 1908 and affected a wide area and is mostly referred to in the literature as the Çırçır Fire, the way the aid was collected and distributed after the fire, and finally the examination of the zoning of the fire area are among the aims of this study. The fire occurred immediately after the 1908 revolution, which was one of the turning points in Ottoman-Turkish history. The short period between the revolution and the fire, in other words, the fact that the fire coincided with the honeymoon of the revolution, became a very functional tool for the strengthening of the social base by the new power center. After the fire, the unionists, who also benefited from the power of the press, stated through some newspapers, albeit weakly, that the real cause of the fire might be sleuth, who were the remnants of the old regime, with the information they spread. However, after the real cause of the fire was understood, they continued their policy of expanding their social base and providing support by benefiting from the literary and intellectual knowledge of the people who were somehow victimized by the old regime in aid activities for the fire victims. The method of this study, which is a case study, is based on document analysis. In this regard, Ottoman archive documents and data obtained from the press of the period were analyzed and used in the study for the stated purpose.

Keywords: Çırçır Fire, aid activities, theatre, opposition, zoning, expropriation.

GİRİŞ

Doğal afetlerden sonra meydana gelen maddî ve manevî hasarın giderilmesi için dayanışma ve yardımlaşma doğal bir refleks olarak ortaya çıkmaktadır. 1908 yılının ağustos ayında meydana gelen Çırcır Yangını¹ da bu kapsamda değerlendirilebilecek bir afettir. Yangının meydana geldiği zaman dilimi ve mekân Osmanlı-Türkiye tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir. Her şeyden önce uzun süren, toplumun bir kesimi tarafından nihayete ermesi arzulan Sultan II. Abdülhamid iktidarının son bulmaya başladığı bir dönemde yangın çıkmıştır. Ayrıca Jöntürk ihtilalinden yaklaşık olarak bir ay sonra Osmanlı payitahtında meydana gelen yangın dolayısıyla toplanan yardımlar ve yardımların toplanma metodu giderek siyasallaşmış, İttihatçı kadrolar tarafından kendi tabanlarının tahkimi maksadıyla araçsallaştırılmıştır. Söz konusu yangının önemi, çıkış nedeninden ziyade yangından sonra yaygınlaştırılan enformasyon ile yangının esas müsebbibinin hafiyeler olarak gösterilmeye çalışılması² gibi siyasal nedenlerden ileri gelmektedir. Bu durum muhtemelen sultanı ve onun idarî aygıtlarından olan hafiyeleri toplum nezdinde kötü göstermek, böylece olaya siyasî bir mahiyet kazandırmak istemelerinin bir neticesidir.

Meşrutiyetin 24 Temmuz 1908’de tekrar ilanının hemen akabinde İstanbul’da meydana gelen maddî hasarlı Çırcır yangının –Gürtunca’nın çalışması bir tarafa bırakılırsa- dayanışma yönü üzerinde neredeyse hiç durulmamıştır.³ Buradan hareketle dönemin Türkçe basını başta olmak üzere, arşiv kayıtlarında yangınzedelere yönelik yardım kampanyalarının dikkat çekici bir boyuta ulaştığı söylenebilir. Öyle ki İngiltere Kraliçesi, Fransa, Avusturya ve diğer Avrupa devlet idarecileri ile farklı uyruklardan insanların bu yardım kampanyasına katılması, bahse konu dayanışma ve yardımlaşmanın tezahürü olarak görülmelidir. Bunun yanı sıra düzenlenen yardım kampanyaları kapsamında yarışmalar, tiyatro gösterileri, balolar, konserler düzenlenmesi ve bu etkinliklere geniş çaplı katılımların olması, sadece yangınzedelere yardım motivasyonu ile açıklanabilecek bir durum olmadığı intibahı uyandırmaktadır. Bu da esasen dönemin sosyo-kültürel faaliyetleri, eğlence telakkisi, Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe konulmasının getirdiği siyasal ve toplumsal atmosfer ile açıklanabilir. Zira uzun süren ve –bir kesim tarafından- *istibdat* olarak isimlendirilen bir dönemin ardından gelen –yine aynı kesim tarafından kavramsallaştırılan- *hürriyet* ortamı, basının bu doğrultudaki faaliyetleri ve gazetelerde yazılan yazılar, büyük olasılıkla böyle toplumsal bir katılım ve dayanışma sonucunu doğurmuştur.

24 Ağustos 1908’de çıkan yangına dair yazılar, Osmanlı basınından takip edildiğinde bu içeriklerin iki ay içerisinde asgari düzeye indiği görülmektedir. Buna mukabil arşivlerdeki kayıtlar sonraki yıllarda da bu olaya dair yazışmaların yapıldığını göstermektedir.

1 Çırcır semtinde meydana gelen yangına dair münferiden yapılan çalışmaların sayısı yok denecek kadar azdır. Buna mukabil bazı çalışmalarda yangına dair bazı genel bilgiler bulmak mümkündür. Bu çerçevede ilk çalışma Reşad Ekrem Koçu tarafından hazırlanan İstanbul Ansiklopedisi’nde yer alan Çırcır Yangını maddesidir. Burada yangının neden çıktığı üzerinde durulmakta ve yangın dolayısıyla ahalinin içerisinde bulunduğu durumu anlatan bir şiire yer verilmektedir. Reşad Ekrem Koçu, “Çırcır Yangını”, İstanbul Ansiklopedisi, (İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, 1965), 7/3947-3948. Bunun haricinde dönemin tanıklarından II. Abdülhamid’in son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesinde sultanın yangına ve yangın sonrasında bizzat İttihatçılar tarafından organize edilen yardım kampanyalarına yönelik eleştirel tutumuna değinilmiştir. Ali Cevat, İkinci Meşrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi: II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi, nşr. Faik Reşit Unat, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 13. Osmanlı Devleti’nde meydana gelen doğal afetlere dair yazılan ve literatür çalışması olarak değerlendirilebilecek iki çalışmada Çırcır Yangını’ndan özet olarak söz edilmiştir. Bunlardan ilki Mustafa Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler” *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1, (1963), 376’da yer alan kısa bir paragraftır. İkinci çalışmada ise yangın dolayısıyla yazılan bir şiire temas edilmiştir. Fatma Ürekli, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16 (2010), 116. II. Meşrutiyet’in İlk Yılı adı altında yayınlanan bir kitapta önceki çalışmalara göre daha detaylı bilgiler mevcuttur. Yangının tahrip ettiği alanların yanı sıra meydana gelen mal ve can kayıplarına dair dönemin basınından yola çıkılarak bazı bilgiler verilmiştir. II. Meşrutiyet’in İlk Yılı: 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, (İstanbul: Yapıkerdi Yayınları, 2018), 97-99. Yangına dair en detaylı ve olayın farklı bir vechesine dikkatleri çeken bir makale de Ebru Aykut tarafından yazılmıştır. Makalede yangının, mevcut iktidar tarafından nasıl yorumlandığı ve basında ne şekilde ele alındığı, yangın sonrasında olası şüpheliler ve devr-i sabık kalıntısı olan hafiyelerin yeni düzende güvenlik kaygısı oluşturduğuna değinilmiştir. Ebru Aykut, “Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırcır Yangını’nın Ardından İstanbul’da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 136, (2016), s. 5-39. Fransızca gazete *Le Moniteur Oriental* örneğinden yola çıkarak Fransa basınının 1908 yılında İstanbul’da meydana gelen yangınlara nasıl baktığı Evrim Şencan Gürtunca tarafından incelenmiştir. Bu yangınlardan Çırcır Yangını da büyük ölçekli yangınlar kategorisinde değerlendirilmiş hatta İstanbul Felaketi olarak isimlendirildiği de belirtilmiştir. Bk. Evrim Şencan Gürtunca, “Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları: *Le Moniteur Oriental* Örneği” *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/9, (2020), s. 81-102.

2 Örneğin bu doğrultuda Metin gazetesinde çıkan bir yazıda Sultan II. Abdülhamid –ki yazar devr-i istibdat demektedir- döneminde hafiyelerin cahil, vatan duygusundan yoksun, din ve millet şuurundan habersiz, sadece paraya tamah eden bir kesim olarak tanımlanması, hatta çok daha ağır ithamlarla suçlanması zikredilebilir. Bk. Musa Akyığıtade, “Kundakçılar ve Fenn-i Ruh Denilen Psikoloji” *Metin*, (5 Ağustos 1324/18 Ağustos 1908), s. 1-2. Sadece Metin gazetesinde değil, hemen hemen bütün Osmanlı kamuoyunda da hem Sultan II. Abdülhamid dönemine hem de onun idarî aygıtlarından olan hafiyelere dönük eleştiriler bu süreçte oldukça görünür olmuştur. Bk. Aykut, “Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti”, 5-39.

3 Gürtunca, “Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları”, s. 95-99.

Araştırmanın kaynakları Osmanlı Arşivi ve dönemin süreli yayınlarından oluşmaktadır. Döneme tanıklık etmesi bakımından süreli yayınların oldukça önemli bir kaynak gurubu olduğunu söylemek mümkündür. Osmanlı Arşivleri'nden de farklı fonlarda kayıtlı olan resmî yazışmalar, şikâyet ve talepler, yangın bölgesinin imarı, yangınzedeler için oluşturulmaya çalışılan sivil toplum kuruluşlarının izin taleplerine dair yazışmalar noktasında istifade edilmiştir. Bu çerçevede Milli Kütüphane ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığının süreli yayın kataloglarından temin edilen gazeteler ile Osmanlı Arşivinden elde edilen belgeler çalışmada kullanılmıştır.

1. Yangının Çıkışı, Büyümesi ve Bilançosu

Çırçır'da çıkan yangın Tanin gazetesindeki veciz ifadeyle “*ufak bir kaza, büyük bir felaket*”tir.⁴ Yangın, 23 Ağustos 1908'de (R. 10 Ağustos 1324) Arabacı Mehmed Ağa isimli birinin kiralık olarak ikamet ettiği Ömer Efendi isimli birine ait ahşap⁵ evde saat 14.30 civarında⁶ çıkmış, rüzgârın şiddeti ve civardaki yapıların da ahşap olmasından dolayı kollara ayrılarak büyük bir felakete dönüşmüştür. Birkaç kola ayrılan yangın, teknik imkânların yetersizliği ve yangın mahallinin gittikçe büyümesinden ötürü başa çıkılması zor bir afet halini almıştır. Yangının bir kolu Atpazarı, Destgâhçılar, Yemeniciler, Devehanı Yokuşu, Kavafhâne (Haffafhâne), Saraçhâne taraflarında büyük hasarlar meydana getirmiş ve Fatih Camii yakınlarına dek ilerlemiştir. Diğer bir kol İskender Paşa Camiine kadar gitmiştir. Üçüncü kol ise Atmeydanı civarında bulunan Ortaçeşme sokağına varmıştır.⁷ İkdâm gazetesinde yangının çıkışı ve yayılması hususunda daha detaylı bilgiler mevcuttur. Nakledilen habere göre yangın evvela Arabacı Mehmed ile Kayıkçı Hasan'ın kiracı olduğu evde çıkmıştır. Etraftan yetişenler her ne kadar yangını söndürmeye muvaffak olsalar da alevler tekrar yükselmiş ve bundan sonra alınan tedbirler işe yaramamıştır. Daha sonra Mühendis Mehmed Bey'in evine sirayet eden yangın, sokakların dar ve evlerin birbirine yapışık olmasından dolayı söndürülememiş ve itfaiye taburlarının bütün gayretleri boşa gitmiştir. Rüzgârın da şiddetiyle yangın hızlıca diğer evlere sirayet etmiş, mahalle sakinleri ancak canlarını kurtarabilmiştir. Yangının farklı yerlere sirayeti, müdahale eden ekiplerin işlerini zorlaştırmıştır. Beyoğlu ve Bahriye itfaiye taburlarının olay yerine intikallerine kadar yangın üç kola ayrılmış, yanan yerleri söndürmek mümkün olmamıştır.⁸

Yangının maddî bilançosuna dair farklı bilgiler mevcuttur. İkdâm gazetesi 5.000 civarında ev, işyeri ve barınağın yangından zarar görüp kullanılamaz hale geldiği bilgisini vermiştir.⁹ Buna mukabil Tanin gazetesinde 1.294 yapının yangından zarar gördüğüne dair haberler vardır.¹⁰ Zabtîye Nezâreti'nden alınan bazı verileri paylaşan Millet gazetesine göre de 2.100 civarında yapı yangından zarar görmüştür.¹¹ Can kaybına dair de sadece İkdâm'da bir kaç satırlık bir haber var iken diğer gazeteler bu minvalde bir bilgi vermemiştir. Buna göre kesin olmamakla birlikte birkaç tulumacı neferi, 4-5 kadın ve çocuk ile bir iki zaptiyenin öldüğü yazılmıştır.¹² Meskenlerin yanı sıra ahırların ve bazı üretim mekânlarının yanması, maddî hasarın boyutunun oldukça büyük olduğunu göstermektedir. Tablo 1'de Osmanlı Arşivi'nden tespit edilen bir belgedeki bilgiler ile Millet, İkdâm, İttifak ve Tanin gazetelerinden yola çıkılarak yangının bilançosuna dair bazı bilgiler verilmiştir. Yangının bilançosuna dair gazetelerde birbirinden farklı bilgilerin mevcudiyeti söz konusudur.¹³ Buna göre Manisalı Mehmed Paşa, Dülgerzâde, Çarhacı (Haraççı) Muhyiddin, İskender Paşa, Hüsamettin Bey, Mustafa Bey, Mimar Ayaz ve Sofular gibi mahallelerde çok sayıda dükkân, hane, cami, türbe, okul, ahır, polis kulübesi ve karakolhânesi, hamam, mezbahe ve han yanmıştır. Buna mukabil tespit edilen bir

4 Tanin, “Yangın”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3.

5 Osmanlı İstanbul'unda evler genel olarak ahşaptan inşa edilmişlerdir. Üç kategoride değerlendirilen bu evlerden tek katlı olanlara *sîfli*, iki katlı olanlara *fevkanî*, son olarak daha genişçe olanlara da *mükellef* denilmektedir. Bu evlerin ortak özelliği hepsinin de ahşap olmasıdır. Cem Doğan, İtfâiyye-i Hümayûn: Osmanlı İstanbul'unda Yangın, Modernleşme ve Kent Toplumu (1871-1921), (İstanbul: Libra Yayınları, 2019), 40.

6 Gürtunca, “Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları”, s. 95.

7 *Servet-i Fünûn* (Sabah Nüshası), “Dünkü Harik”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 4. Benzer bilgiler ufak değişikliklerle *Servet-i Fünûn*'un akşam nüshası ve diğer gazetelerde mevcuttur. Bk. *Servet-i Fünûn* (Akşam Nüshası), “Dünkü Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 4; *Metin*, “Metin”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3; *Sabah*, “Muhterik Mahaller”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 2; İkdâm, “Dünkü Hanemansûz Yangın”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 3.

8 İkdâm, “Dünkü Hanemansûz Yangın”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 3.

9 İkdâm, “Dünkü Hanemansûz Yangın”, 3.

10 Tanin, “Başlıksız haber”, (13 Ağustos 1324/16 Ağustos 1908), 4.

11 Millet, “*Harik-i Hanemansûz*”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2. *Le Moniteur Oriental* gazetesine göre de 7 kişi alevler arasında can vermiş, birçok itfaiyeci yanmış veya ağır yaralanmıştır. Gürtunca, “Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları”, s. 96.

12 İkdâm, “*Harik-i Hâil*”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 2.

13 Millet, “*Harik-i Hanemansûz*”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

belgede yanan binaların türleri hakkında bilgi verilmeksizin toplam 1.334 adet mekânın yandığı bilgisi mevcuttur.¹⁴ Tablo 1’de belirtilen rakamlar incelendiğinde yangından zarar gören yapılar hakkında verilen bilgilerin birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan sayılar yangının hemen akabinde derlenen ve kamuoyu ile paylaşılan bilgilerdir. Arşivden tespit edilen belge ise yangından yaklaşık olarak beş ay sonrasına aittir. Bundan dolayı burada belirtilen 1.334 rakamının doğru olma ihtimali oldukça yüksektir. Tablo 1 incelendiğinde başta mesken ve dükkânlar olmak üzere nüfusun barınmak ve geçimlerini sağlamak için kullandıkları mekânların sayısının diğer yapıların sayısından hayli fazla olduğu görülmektedir. Bunun haricinde eğitim veren mektep ve medreseler, hayvan barınakları ve kamuya ait karakol ve camiler de hasar gören yapılar arasında yer almaktadır. Manisalı Mehmed Paşa mahallesinde meydana gelen hasarın diğer mahallere göre daha fazla olduğu verilen bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu da buranın hem yangının başlangıç yeri olması hem de kullanılan yapı malzemesinin ahşap olmasından kaynaklanmaktadır. Gazetelerin esas alınan nüshalarının aynı gün çıkmış olması, gazetelerin birbirinden haberdar olmadıkları ve kendi imkânları ile tahkikat yaptıklarını göstermektedir. Nitekim Millet gazetesi hem kendi tahkikatının neticesini hem de Zabtiye Nezareti’nin verdiği verileri aynı sayıda vererek bu düşüncüyü teyit eder mahiyette bilgiler vermiştir.

Tablo 1. Yangının maddî bilançosu.

Mahalleler	İ. HUS., 168/114-2 ¹⁵	Millet ¹⁶	İttifak ¹⁷	Tanin ¹⁸	İkdam ¹⁹
Manisalı Mehmed Paşa mah.	380 hane, 500 dükkân, 8 han, 2 mektep, 3 cami, 4 tekke	380 hane, 500 dükkân, 8 han, 2 cami, 2 türbe, 2 inas rüştiyesi, 5 ahır, 2 polis kulübesi	380 hane, 500 dükkân, 8 han, 3 cami, 1 türbe, 2 inas rüştiyesi, 50 ahır	300 hane, 500 dükkân, 8 han, 3 cami, 1 türbe, 2 mektep, 50 ahır, 1 polis kulübesi	380 hane, 500 dükkân, 8 han, 3 cami, 4 tekke, 2 mektep
Dülgerzâde mah.	24 hane, 330 dükkân, 1 tekke	77 hane, 250 dükkân, 5 han ve selhâne (mezbahane), 5 beylik selhâne, 1 ibtidaî mektep, 1 tekke, 1 polis kulübesi,	77 hane, 250 dükkân, 7 selhâne, 1 ibtidaî mektep, 1 dergâh, 1 han, 1 polis kulübesi, 150 kulübe	77 hane, 250 dükkân, 50 han ve selhâne, 1 beylik selhâne, 1 ibtidaî mektep, 1 tekke, 150 kulübe	77 hane, 250 dükkân, 5 han, 150 baraka, 4 selhâne, 1 mektep, 1 tekke
Çarhacı (Haraççı) Muhyiddin mah. ²⁰	93 hane, 60 dükkân, 4 han	93 hane, 60 dükkân, 4 han	93 hane, 60 dükkân, 4 han, 1 matbaa	93 hane, 60 dükkân, 3 han, 1 matbaa	93 hane, 60 dükkân, 3 han
İskender Paşa mah.	14 hane, 1 dükkân	14 hane, 1 dükkân, 1 polis karakolu	1 hane, 1 dükkân, 1 polis karakolu	14 hane, 1 dükkân, 1 polis karakolu	14 hane, 1 dükkân,
Hüsametdin (Hüsam) Bey mah.	35 hane, 34 dükkân, 1 han ²¹ / 84 hane, 7 dükkân, 1 mektep, 1 cami	84 hane, 35 dükkân, 2 han, 2 cami, 1 mektep	131 hane, 35 dükkân, 2 han, 1 cami, 1 mektep	84 hane, 35 dükkân, 2 han, 1 cami, 1 mektep	135 hane, 35 dükkân, 1 han, 1 cami, 1 mektep,

14 (BEO, No. 3541, Gömlek No. 265540-7).

15 (İ. HUS, No. 168, Gömlek No. 114-2).

16 *Millet*, “Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

17 *İttifak*, “Yangın Hakkında Tetkikat”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

18 *Tanin*, “Yangın”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3.

19 *İkdam*, “Evvelki Geceki Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

20 Gazelerde hem Çarhacı hem de Haraççı olarak geçmektedir.

21 Verilen tabloda iki farklı Hüsam Bey Mahallesi kaydedilmiştir.

Mustafa Bey mah.	100 hane, 35 dükkân, 2 han, 2 cami	100 hane, 35 dükkân, 2 han, 2 cami, 1 mektep, 1 hamam, 1 medrese	100 hane, 35 dükkân, 2 han, 2 cami, 1 mektep, 1 medrese, 1 hamam	100 hane, 35 dükkân, 2 han, 2 cami, 1 mektep, 1 hamam, 1 medrese	100 hane, 35 dükkân, 2 han, 1 hamam, 2 cami, 1 tekke, 1 mektep, 1 medrese
Mimarbaşı mah.	100 hane, 23 dükkân, 1 cami	-	-	-	119 hane, 23 dükkân, 1 cami
Mimar Abbas Sokağı	-	-	19 hane, 23 dükkân, 1 ahır, 1 cami	65 hane, 3 dükkân, 1 ahır	-
Mimar Ayaz mah.	100 hane, 23 dükkân, 1 cami	92 hane, 3 dükkân, 1 cami, 1 ahır	20 hane	Bu iki mahalle birleştirilerek yazılmış ve toplam 33 hane ile Firuz Ağa Camii-i Şerifin bir kısmının yandığı belirtilmiştir.	-
Firuz Ağa mah.	-	-	14 hane, Firuz Ağa Camii-i Şerifi de kısmen	-	14 hane
Ferhat Ağa mah.	-	-	-	-	4 hane
Atpazarı	-	-	-	-	40 ahır
Esir Pazarı	-	-	-	-	Tahminen 200 baraka
Sofular mah.	25 hane, 1 han, 1 cami, 1 tekke	25 hane, 1 han, 1 tekke, 1 bekâr odası, 1 mektep	25 hane, Süpürgeci hanının bir kısmı	-	25 hane, 1 han, 1 tekke, 1 cami
Molla Fenâri mah.	-	-	1 dergâh, 1 bekâr odası, 1 türbe	-	-
Toplam	891 hane, 993 dükkân, 12 han, 3 mektep, 8 cami, 6 tekke	865 hane, 884 dükkân, 27 han ve selhhâne, 7 cami, 2 türbe, 8 eğitim kurumu, 6 ahır, 4 polis merkezi, 2 tekke, 1 hamam, 1 bekâr odası	860 hane, 904 dükkân, 25 han ve selhhâne, 8 cami, 1 türbe, 6 eğitim kurumu, 51 ahır, 2 polis merkezi, 2 dergâh, 150 kulübe, 1 bekâr odası, 1 hamam	766 hane, 884 dükkân, 67 han ve selhhâne, 7 cami, 1 türbe, 6 eğitim kurumu, 51 ahır, 2 polis kulübesi, 150 kulübe, 1 matbaa, 1 hamam	961 hane, 904 dükkân, 24 han ve selhhâne, 8 cami, 350 baraka, 4 eğitim kurumu, 3 tekke, 40 ahır

Yangının verdiği hasarın bu denli büyük olması, doğal sayılabilecek rüzgârın şiddeti bir yana, beşerî kaynaklı olduğu hakkında Osmanlı kamuoyunda bazı bilgiler vardır. Bu meyanda evvela mesken ve diğer yapılarda kullanılan yapı melezlemesinin ahşap olması üzerinde durulmuştur.²² Bunun haricinde bazı teknik aksamaların ve yeterince iyi organize olamamanın da yangının cesameti üzerinde tesiri olduğuna dair Osmanlı kamuoyunda yazılar kaleme alınmıştır. Bu çerçevede Tanin gazetesinin 25. sayısında “mahalle tulumbaları 5-10 kuruş istifade mukabilinde birkaç kişi tarafından kiralanarak yangın tehlikesine maruz bulunmayan hanelerin bahçelerinde, damlarında birkaç tulumba işsiz güçsüz dolaştırılmakta. Hâlbuki asıl yangının göbeğinde itfaiyeden başka kullanılacak tulumba bulunamamakta imiş.” duyumunun paylaşılması suiistimali ve organize olunamadığını göstermektedir. Bunun haricinde Terkos²³ muslukları arasındaki mesafenin birbirine uzak olmasından dolayı borulardan istenilen düzeyde tazyikli suyun akmaması, yine muslukların dengeli bir biçimde ilgili yerlere konumlandırılmamış olması da teknik aksaklıklar arasında sayılmaktadır. Yangının büyümesinde sigorta şirketleri ile Terkos Su Şirketi (Terkos Su Kumpanyası) arasındaki sözleşmeye göre sigorta şirketlerinin ödeme yapmamasından dolayı su şirketlerinin su temin etmemesi

22 Millet, “Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2; Tanin, “Yangın”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3; Servet-i Fünûn, “Dünkü Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 4; Sabah, “Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 2; Metin, “Metin”, 3.

23 Literatüre harik-i kebir olarak geçen 1870 Beyoğlu yangının akabinde yangınlarla etkin mücadele kapsamında şehrin bu minvaldeki ih-

etkili olmuştur. Ayrıca sigortalı evlerden su teminine sigorta şirketlerinin çalışanlarının mani olması da yangının büyümesi ve söndürülememesi sonucunu doğurmuştur.²⁴ Osmanlı Arşivi'nden tespit edilen bir belgede Terkos Su Şirketi'nin yangında suyu kesmesinden dolayı yangının büyüdüğüne dair bir şikâyetin olması Tanin'deki bilgiyi teyit edermahiyettir.²⁵

Maddî hasar bilgileri Tablo 1'de verilen Çırçır yangının malî bilançosu hakkındaki bilgilere Osmanlı Arşivi'nden yangın için teşkil edilen komisyonun toplantı tutanağından ulaşılabilmektedir. Buna göre 1.334 yapının gördüğü hasarın maliyeti 17.228.395 kuruştur. İlave olarak yangında yanan eşyanın da maliyeti 7.582.712 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yangından zarar gören nüfus ise 5.153 kişiden ibarettir. Bu yapılardan sigortalı olan ve gelir getiren mekânlar çıkarılınca yapıların maliyeti 14.930.440; bunlardaki eşyanın maliyeti de 6.665.620 kuruşa düşmektedir. İstanbul ile alakası bulunmayan ve han odalarında barınan bazı Kürtlerin memleketlerine dönmek istemeleri üzerine iane akçesinden bunlara harcırahları verilerek memleketlerine gönderildikleri yine komisyonun toplantı tutanağında dile getirilmiştir. Bunlardan 254 kişiye ikişer, 31 kişiye de birer lira olmak üzere toplamda 539 lira ve vapur ücreti ile sair ihtiyaçları için de 21.388 kuruş sarf edilmiştir.²⁶ Yangından yaklaşık olarak iki hafta sonra Mizan gazetesinde Ali Suad isimli biri tarafından yangının malî bilançosuna dair bir yazı kaleme alınmış ve yazar bazı tahminlerde bulunmuştur. Millî servet açısından meseleye yaklaşan yazar, bir mukayese yaparak İstanbul'da meydana gelen yangınların Amerika'da çıkan yangınlara göre toplumsal hasarının çok daha büyük olduğunu belirtmiştir. Çünkü yazara göre Amerika'daki yangınlar az sayıda kişiyi mağdur ederken, İstanbul'daki bir yangın bütün bir mahalle sakinine zarar vermektedir. Bu mukayeseden sonra bazı tahminlerde bulunan Ali Suad, yangının zararı hakkında *“harikte yanan hanelerin üzerine 150'şer lira farz olursa yalnız ebniyeden 450 bin lira zarar edilmiş demektir. Bu meblağa eşya mukabili olarak aile başına elli lira tahsis edilse mecmuü hasarât 600 bin lirayı bulur. Bu hesaptan medrese, cami, tekke, han ve hamam gibi müessesat ile miktarı 500'den ziyade olan büyücek haneler ve eşyası muntazır olan aileler müstesnadır. Bunlar için de o meblağın sâlisi veya rabii ilave edilse milyona karip edilir. Bu para kim bilir kaç senelerin diştten tırnaktan artırılan ufak ekonomileri ve kaç sahib-i hayrâtın îaneleriyle meydana gelmişti ve bunlar tekrar yerine gelmek için acaba kaç yıllar o ailelerin sıkıntı çekmeleri icap edecektir.”*²⁷ ifadeleriyle bazı tahminlerde bulunmuştur. Yazar yaklaşık olarak 1.000.000 liralık malî bir hasarın meydana geldiğini ve bunun pek çok kişiyi etkilediğini dile getirmiştir. Yazarın verdiği meblağ biraz abartılı gözükmektedir. Zira 1 liranın 100 kuruş olduğu dikkate alındığından 100.000.000 kuruşluk bir maliyet tablosu ortaya çıkmaktadır. Bu da yukarıda değinilen komisyon raporunun yaklaşık olarak dört katı kadardır.

2. İnsanî Seferberlik: Yardım Faaliyetleri

Toplumsal bir varlık olan insanın yardımlaşma ve dayanışma içerisinde yaşaması hem dinin hem de yerleşik kültürün bir biçimde tezahürüdür. Toplumsal dayanışma, aynı zamanda toplumsal birlikteliğin devamı için de oldukça önemlidir. Dayanışma, bir amacın gerçekleştirilmesi için toplumsal planda işlerliğe sokulan işbirliği olarak tanımlanabilir. Ayrıca dayanışmanın görüldüğü toplumlarda toplumsal bağ güçlüdür. Yardımlaşma olgusu da dayanışma, adil olma, dürüst davranma ve paylaşma gibi kavram ve eylemleri ifade etmek için kullanılır.²⁸ Din temelli bir örgütlenme görünümüne sahip Osmanlı toplumunda dayanışma ve yardımlaşma noktasında gerek dinin gerekse dinî ve sosyal kurumların etkisi oldukça büyüktür. Semavî kitaplarda toplumsal yardımlaşmayı öven ve teşvik eden çok sayıda hükmün olması,²⁹ geleneksel-dinî toplumlarda yardımlaşmaya oldukça önem verildiğini göstermektedir. Meşrutiyetin tekrar ilan edildiği bir ortamda toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygusu ve ihtiyakının yüksek olduğu, dönemin basınından tespit edilebilmektedir. Buna bir de yukarıda değinildiği üzere yangının müsebbibi olarak *devr-i sabıkın* yönetim aygıtlarından olan hafiyelelerin gösterilmesi, dayanışma ve yardımlaşma ruhunu toplumun hemen her kesimine yayılması ile sonuçlanmıştır.

tiyacının karşılanması için Terkos suyu üzerinde araştırmalar yapılmış ve neticesinde Terkos Gölü'nden Beyoğlu, Galata, Haliç'in batı sahili ve Boğaziçi'nin Rumeli taraflarına su götürme çalışmaları başlatılmıştır. Buranın işletilmesinin imtiyazı da önce 45, daha sonra ise 75 seneliğine Hariciye teşrifâtçısı Kâmil ve mühendis Temo'ya verilmiştir. Bundan sonra bir anonim şirket tesis edilerek İstanbul'un ilgili yerlerine su verilmeye başlanmıştır. Doğan, İtfâiyye-i Hümayûn, 75.

24 Tanin, “Yangınlar ve Su”, (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 3.

25 (DH. MKT, No. 1291, Gömlek No. 15).

26 (BEO, No. 3541, Gömlek No. 265540-7).

27 Ali Suad, “İstanbul Yangınları”, *Mizan*, (3 Eylül 1324/16 Eylül 1908), 2.

28 Abdulmuttalip Baycar, “Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma- Yardımlaşma Olgusu”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39, (2029), 200-201.

29 Baycar, “Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma”, 210-212.

Yangın dolayısıyla toplanan yardımın niceliğine ve niteliğine dair kesin ve genel bir şey söylemek mümkün değildir. Kesin bir yargıda bulunmayı zorlaştıran etmenlerin başında belirtilen hususa dair bilgilerin perakende olması gelmektedir. Gerek resmî (zaptiye, belediye ve bakanlıklar gibi) gerekse sivil (gazeteler) merci ve bilgi kaynaklarında toplu bir bilginin bulunmaması bu meyanda zikredilebilir. Gazete ve arşiv kayıtlarında dağınık bir şekilde yer alan yardım haberleri ve yardımlara dair niceliksel verileri bir araya getirmek de oldukça zor, hatta imkânsızdır. Fakat yine de Osmanlı Arşivi'nden tespit edilen 26 Kasım 1908 tarihli bir belgede belirtilen tarihe kadar toplanan ianenin 2.650.730 kuruş olduğu, şehzadelerin vermeyi taahhüt ettiği 3.500 kuruşun da gelmesi halinde toplanan yardımın 3.000.000 kuruşu geçeceği görülmüştür.³⁰ Dolayısıyla bu kısımda yardımın organizasyonu, yardımların toplanma biçimi, toplanan yardımları dağıtma usulü ve nihayetinde kimlerin bu faaliyetlere iştirak ettiğine değinilecektir.

Teşkil edilen yardım komisyonun başkanlığına Dâhiliye Nazırı Hakkı Bey getirilmiş. Komisyondaki azalar ise Şehremini Ziver Bey ile bazı bankerlerden oluşmuştur.³¹ Yangın dolayısıyla toplanan yardımlar ise genel olarak sivil toplum kuruluşları, bireysel girişimler ve bazı resmî kurumlar tarafından organize edilmiştir. Bu çerçevede gazetele-
rin öncü bir rol aldığını, yapılan yardımları günbegün neşrettiklerini, hatta teşvik olması maksadıyla yardım yapan-
ların bilgilerinin paylaşıldığını söylemek mümkündür. Bireysel girişim noktasında Mısırlı Aziz Paşa'nın düzenlediği
organizasyonun diğer organizasyonlara göre profesyonel bir şekilde hazırlandığı da gazetelerden anlaşılmaktadır.³²

Yardımların organize edilmesi ve halka duyurulması noktasında gazetelerin önemli bir işlevi olmuştur. Gazetele-
rin yanı sıra Harbiye Nezâreti de yardım maksadıyla bazı faaliyetlerde bulunmuştur.³³ Bu dönemin siyasal ve edebî
atmosferine uygun olarak Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* piyesi sürekli olarak gündemde tutulmuş ve her fir-
satta izleyici ile buluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde çıkan hemen hemen bütün gazetelerde yangınzedelere dö-
nük yardım faaliyetlerinin yapıldığına dair haberler görebilmek mümkündür. Yöntem olarak genelde tertip edilen bir
eğlence veya kültürel etkinlikten elde edilen gelirler yangınzedeler için toplanmıştır. Bu doğrultuda Namık Kemal'in
Vatan yahut Silistre piyesi,³⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Mürebbiye* isimli eserinin tiyatroya uyarlanmış hali,³⁵ Fuad
isimli birinin *Mesâib-i İstibdad* isimli piyesi³⁶, Mısırlı Aziz Paşa'nın düzenlendiği³⁷ ve ayrıca muhtelif kesimler tara-
fından tertip edilen yarışlar,³⁸ Metin gazetesinde yer alan *Mezunîn-i Mülkiye İttihad ve Teâvün Cemiyeti*'nin yaptığı
bağış ve bunun kimler tarafından yapıldığına dair bilgilerin bulunması³⁹ yardım için yapılan organizasyonlar arasında
zikredilebilir. Metin Gazetesi, gelirinin %10'unu yangınzedelere bağışladığını belirterek bunu gazetenin ilk sayfa-
sında belirtmiştir.⁴⁰ Bu etkinliklerin yanı sıra konserler,⁴¹ balolar,⁴² müsamereler⁴³ ve konferanslar⁴⁴ da düzenlenerek

30 (BEO, No. 3541, Gömlek No. 265540-7).

31 (İ. HUS, No. 168, Gömlek No. 114-3); Millet, "Harik-i Hanemansûz", (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2; Sabah, "Başlıksız haber", (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 3.

32 İkdâm, "Moda Kayık Yarışı" (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 2; Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası), "Başlıksız haber", (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 4. Yapılacak kayık yarışında saat kaçta hangi kayık türleri ile yarışılacağı, ödülün ne olduğu gibi hususlara dair detaylı bil-
giler yarış ilanında yer almaktadır.

33 Millet, "Başlıksız haber", (27 Ağustos 1324/9 Eylül 1908), 4.

34 Tanin, "Vatan Tiyatrosu", (13 Ağustos 1324/26 Ağustos 1908), 4; Servet-i Fünûn (Sabah Nüshası), "Harbiye Nezareti Meydanında Tiyatro
ve Konser" (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 4; Sabah, "Harbiye Nezaretinden Konser ve Tiyatro", (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 3;
İkdâm, "Başlıksız haber", (21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908), 3; İttihad ve Terakki, "Başlıksız haber", (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 3;
Metin, "Vatan-Silistre", (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908), 4.

35 İkdâm, "Başlıksız haber", (21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908), 3; Millet, "Başlıksız haber", (31 Ağustos 1324/13 Eylül 1908), 3.

36 Mizan, "Başlıksız haber", (31 Ağustos 1324/13 Eylül 1908), 4. Oyunun tam adı Mesâib-i İstibdattan: Sansür Darbeleri'dir. Burada sansür
uygulamasını deldiği iddia edilen bir gazetecinin ve ailesinin haftiye ve jurnal aracılığı ile nasıl perişan edildiği anlatılır. Ahmet Benli,
II. Meşrutiyet Dönemi Tiyatro Eserlerinde II. Abdülhamid Algısı, (Bilecik: Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Yüksek Lisans, 2021) 128.

37 İkdâm, "Moda Kayık Yarışı", (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 2; Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası), "Başlıksız haber", (22 Ağustos 1324/4
Eylül 1908) 4.

38 Mizan, "Büyük Yarış", (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 4; Sabah, "Büyük Bisiklet ve Yaya Yarışı", (23 Ağustos 1324/5 Eylül 1908), 3.

39 Metin, "Mezunîn-i Mülkiyenin Harikzedegâna İanesi" (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3; Metin, "Mezunîn-i Mülkiye İttihad ve Teâvün
Cemiyeti Tarafından Toplanan Harik İanesinin Mabaadi", (13 Ağustos 1324/26 Ağustos 1908), 3; Metin, Mezunîn-i Mülkiye İttihad ve
Teâvün Cemiyeti Tarafından Toplanan Harik İanesinin Mabaadi", (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 4.

40 Metin, "Başlıksız haber", (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 1.

41 Millet, "Başlıksız haber", (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 2; Millet, "Çırcır Harikzedegânına", (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 3;
Mizan, "Konser ve Tiyatro", (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 4; Sabah, "Sabah", (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 2; Sabah, "Be-
yoğlu'nda Konser", (20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908), 3.

42 Sabah, "Mürebbiye", (21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908), 4; Tanin, "Balo, Tiyatro ve Konser", (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 4.

43 Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası), "Başlıksız haber", (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 4.

44 Millet, "Başlıksız haber", (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 4; Sabah, "Başlıksız haber", (15 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 4.

katılımcılardan alınan giriş ücretleri yangınzedelere verilmek üzere ilgililere gönderilmiştir. İlave olarak Niyazi ve Enver Beyler için yapılması planlanan kruvazörler dolayısıyla İane-i Milliye adı altında başlatılan yardım kampanyasının Millet gazetesinin yaptığı çağrı⁴⁵ üzerine Enver Bey, gazetelere bir telgraf göndererek toplanan iane akçesinin yangınzedelere hibe edileceğini bildirmiştir.⁴⁶ Arşivden tespit edilen bir belgede hibe edilen meblağın yekûnunun 25.000 lira olduğu görülmüştür.⁴⁷

Harik İane⁴⁸ Komisyonu teşkil edildikten sonra 14 Ağustos'ta gerçekleşen oturumda toplanacak yardımlarda izlenecek yola dair bazı bilgiler gazetelerde yer almıştır. Dayanışma çağrısı mahiyetinde olan resmî ilanda, Osmanlı toplumunun yardımlaşmada yarışacağına vurgu ile yapılacak yardımların Galata, Beyoğlu ve Dersaadet'teki Osmanlı Bankası şubelerine komisyon adına yatırılması, makbuzların komisyona gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁹ Toplanan yardımın yangınzedelere nasıl ve ne oradan dağıtılacağı noktasında komisyon bazı kararlar almıştır. Mesken ve eşyalar esas alınarak bir dağıtım yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre meskenlerin ve eşyanın kıymetlerinin belli bir oranı emlak sahiplerine verilecektir. Burada dikkati çeken husus düşük gelirli olanların gözetilmesidir. Mesken ve eşyasının değeri düşük kimselerin ianeden elde edecekleri pay biraz daha yüksek tutulmuştur. Tablo 2 incelendiğinde bu husus daha iyi anlaşılabilecektir. Tabloya geçmeden önce toplanan yardımlardan bir kısmının memleketlerine gönderilen Kürtlere sarf edildiği belirtilmiştir. İlave olarak yangınzedelerin işe ve ibatesi için de bir miktar paranın bu ianeden harcandığı komisyonun toplantı tutanağından anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Toplanan ianenin dağıtılmasında izlenecek usul.⁵⁰

Meskenler için		Eşya için	
Hasar miktarı	Verilecek oran	Hasar miktarı	Verilecek oran
5.000 kuruşa kadar	%25	500 kuruş	%40
5.000-15.000 kuruş	%18	500-1.500 kuruş	%25
30.000-40.000 kuruş	%7	2.000-8.000 kuruş	%15
40.000 kuruş ve üzeri	%5	8.000-12.000 kuruş	%10
-	-	20.000-40.000 kuruş	%7
-	-	40.000 kuruş üzeri	%5

Toplantı tutanağından anlaşıldığı kadarıyla yapılan bu hesaplamada toplanan iane esas alınmıştır. Çünkü meskenler için 1.867.528; eşya için de 1.168.522 olmak üzere toplamda 3.036.050 kuruşluk bir dağıtım yapılması kararlaştırılmıştır. Toplanan ianenin de 3.000.000 kuruşu bir miktar aştığı göz önüne alındığında yardımla orantılı olarak bir dağıtımın yapıldığı görülmektedir. Alınan bu kararın uygulama usulünü de belirleyen komisyon, mahallî yönetimlerce görevlendirilen memurların yangınzedelerin zararlarını tespit edip bunu kendilerine bir makbuz ile ileteceği ve yangınzedelerin de belirlenen meblağı Osmanlı Bankasından alacağı şeklinde bir yol izlenmesine karar verilmiştir. İane parasının artması durumunda ise itfaiye için gerekli alet ve edevatın alınmasının uygun olacağı dile getirilmiştir.⁵¹ Bunun yanı sıra daha evvel farklı ianelerden ve Hicaz Demiryolu İanesinden yardım alanlara yangın ianesinden dağıtımın yapılmaması görüşü de dile getirilmiştir.⁵²

Yukarıda belirtilen şekilde bir tevziatın yapılması kararlaştırılmış ise de buna riayet edilmediğine dair şikâyetler gündeme gelmiştir.⁵³ Hatta yangınzedeler meydana gelen bu adaletsizliğin giderilmesi için Çırçır *Harikzedegâni* İttihad ve Teâvün Cemiyeti adı altında bir cemiyet kurmak istemişler ise de hükümet tarafından kanunda yeri olmadığı

45 Millet, "Harikzedegân ve İane-i Milliye", (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 1.

46 Millet, "Millet Gazetesi İdarehânesine", (13 Ağustos 1324/26 Ağustos 1908), 1.

47 (BEO, No. 3493, Gömlek No. 261934-1).

48 Osmanlı Devleti olağanüstü durumlar için farklı zamanlarda değişik isimlerle vergiler almıştır. Muvakkaten alınan bu vergiler zamanla düzenli bir şekilde toplanmış ve kamu başta olmak üzere pek çok alanın finansmanında harcanmıştır. İane de bu çerçevede 19. yüzyılın hemen başlarında Balkanlarda meydana gelen isyanlar ve Osmanlı-Rus savaşı esnasında iane-i cihadiye adı altında savaşın finansmanı için başlatılan bir kampanyada kullanılmaya başlanmıştır. İaneler başlangıçta ahalinin malî gücü ve kazaların gelirine göre toplanmıştır. Sonraki süreçte biraz daha gönüllülük esas alınmıştır. İanenin Osmanlı malî literatürüne yerleşmesi askeri reformları finanse etmek amacıyla toplanan iane-i cihadiye ile olmuştur. Sonraki süreçte karşılaşılan nakit sıkıntısının giderilmesi ve olağanüstü durumlar için ianelere başvurulmuştur. Abdülkadir Özcan, "İane", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999) 19/228-232.

49 Servet-i Fünûn (Sabah Nüshası), "İlân-ı Resmî", (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 4.

50 (BEO, No. 3541, Gömlek No. 265540-7); (DH. MKT, No. 2686, Gömlek No. 98-18).

51 (BEO, No. 3541, Gömlek No. 265540-7).

52 (MV, No. 122, Gömlek No. 28).

53 (BEO, No. 3468, Gömlek No. 260045-3)

gerekçesiyle buna müsaade edilmemiştir.⁵⁴ Meclis-i Vükelâ'nın gündemine gelen bu şikâyet üzerine iane parasının dağıtılması esnasında adil ve şeffaf olunması, alınan kararların gazetelerde neşredilmesine karar verilmiştir.⁵⁵ Yangın dolayısıyla zarar görenlerin genel olarak bir arzuhâl ile yardım talep ettikleri arşiv kayıtlarına yansımıştır. Bunlar yangından dolayı ev ve eşyalarını kaybettiklerini ve verilecek yardıma muhtaç olduklarını belirtmişlerdir. Gelen arzuhâller Dâhiliye Nazırından Sadrazama, Sadrazamdan da ilgili komisyonun riyasetine veya azalarına havale edilmiştir.⁵⁶

Yardım için düzenlenen faaliyetlerin yanı sıra nakdî yardımlar da yapılmıştır. Başta Sultan II. Abdülhamid ve aile efradı olmak üzere, devlet erkânı, değişik düzeylerde görev yapan memurlar, gazete sahipleri, yabancı devlet başkanları ve uyrukları nakdî yardım yapan kesim arasında yer almaktadır. Sultan II. Abdülhamid 5.000 ve şehzadeler de 2.000 olmak üzere 7.000 lira bağış yapmışlardır.⁵⁷ *Mezûnîn-i Mülkiye İttihad ve Teâvün Cemiyeti*, *Reji İdaresi*, *Mürettibîn-i Osmaniye Cemiyeti*, *Kadıköy Mühürdâr Kadınlar Cemiyeti*, *Dersaadet Fenerler Cemiyeti* gibi kurumlar ile ferdî bazı yardımlar yapılmıştır.⁵⁸ Bunların yanı sıra İngiltere Kralı,⁵⁹ İngiliz Elçisi ile elçilik memurları,⁶⁰ Avusturya İmparatoru⁶¹ ile bazı hükümet mensupları,⁶² İtalya Kralı⁶³ ve İstanbul'da ikamet eden yabancı uyruklu vatandaşlar⁶⁴ da nakdî yardım yapanlar arasındadır. İnsanî seferberlik maksadıya yürütülen faaliyetler sadece Osmanlı basınında değil, yabancı basında da yer bulmuş ve hatırı sayılır yardımlar toplanmıştır. Bunun yanı sıra yürütülen organizasyonların detayları da gazete satırları arasında yer bulmuştur.⁶⁵

3. Yardım Faaliyetlerinin Siyasallaşması

Sultan II. Abdülhamid iktidarı süresince Osmanlı Devleti'nin ve kendisinin hem ülke çapında hem de uluslararası alanda imajının korunması için büyük çaba sarf etmiştir. Bunun için diplomatik temsilcilikler başta olmak üzere basın yayın ve kültürel faaliyetler gibi araçlara sıklıkla başvurulmuştur.⁶⁶ Fakat meşrutiyetin ilanı ve Sultan'ın güç ve otorite kaybından sonra kamuoyu muhalif bir konum almıştır.⁶⁷ Aslında Sultan'a dönük olumsuz bir imaj oluşturma gayreti 19. yüzyılın sonlarına doğru Jöntürk neşriyatının başlamasından sonra belirmektedir. Sultan Abdülhamid'e dönük eleştiriler ve söz konusu imaj 1908'den sonra daha da belirgin bir hal almıştır. Hatta cumhuriyetin ilanından

54 (BEO, No. 3493, Gömlek No. 261934-1).

55 (MV, No. 124, Gömlek No. 68).

56 (DH. MKT, No. 2686, Gömlek No. 98; DH. MKT, No. 2621, Gömlek No. 14; DH. MKT, No. 2621, Gömlek No. 24; DH. MKT, No. 2673, Gömlek No. 12; ML. EEM, No. 698, Gömlek No. 86; ML. EEM, No. 704, Gömlek No. 44; BEO, No. 3402, Gömlek No. 255078; BEO, No. 3399, Gömlek No. 254890; BEO, No. 3407, Gömlek No. 255523; ZB, No. 326, Gömlek No. 133; Belirtilen arşiv vesikaları gibi çok sayıda kayıt vardır. Fazla yer kaplamaması için burada zikredilmeyerek bunlarla iktifa edilmiştir.

57 *Servet-i Fünûn* (Sabah Nüshası), "İlân-ı Resmî", (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 4.

58 *Sabah*, "Resmî", (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 2-4.

59 *Tanin*, "Başlıksız haber", (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 4.

60 *Servet-i Fünûn* (Sabah Nüshası), "Harik İanesi", (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 4.

61 İkdâm, "Avusturya İmparatoru ve Harikzedegân", (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 2; *Millet*, "Başlıksız haber", (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 3.

62 *Sabah*, "Harikzedegân İçin", (20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908), 3.

63 *Millet*, "Çırçır Harikzedegânı", (18 Ağustos 1324/31 Ağustos 1908), 4.

64 (DH. MKT, No. 2630, Gömlek No. 58-2).

65 Görtünca, "Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları", s. 96-99.

66 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, ÇEv. Gül Çağalı Güven, (İstanbul: Doğan Kitap, 2014), 151-166.

67 Söz konusu muhalefet bizzat Padişah'a hedef almaktan ziyade yönetim aygıtlarına dönüktür. Nitekim hafiyelere dair yazılan bir yazıda bu bariz bir biçimde görülmektedir. Musa Akyiğitzade tarafından kaleme alınan bu yazının ilgili kısmı aynen şöyledir: "... Hafiyenin vicdan ve tefekkürâtını hülâsa edelim. Devr-i istibdatdaki hafiyeler cahil olduktan başka vatan nedir, din nedir, millet nedir, İslamiyet nedir, Osmanlılık nedir buralarını tanımaz bilmez, tanıdığı bildiği bir şey varsa o da kendisinin bitmez tükenmez köşkleri, akarları, bankalardaki paralarıdır. Hafîye sırasına göre Girit kadar bir vilayeti vermekten imtina etmez. Hafiyenin cebine para girsın sızıltı çıkarmasın da ne olursa olsun müsâvibtir. Gayr-ı meşru surette efrâd-ı ahaliye hâkim olmak ve nüfuzunu ceplerini doldurmak yolunda istimal etmek. İşte hafiyenin en büyük emelleri! Kamı bu emellerle yoğrulmuştur. Ruhu, hayatı bu emellerin zevk-i daimi içinde bulunmaya alışmış. Farz edin ki öyle bir hafiyenin kuvve-i şeytaniyesi birdenbire millet tarafından nez' edilmiş, alınmış olsun. Hafîye cahil olduğu için başka bir sanata da sevk edemez ki sanatıyla eski zevk ve sefa ve rahatını istihsal etmeye muvaffak olmasın. Çaresiz kalmış olan hafîye kendince gayet mantıkî bir düşünüşle düşünerek eski nüfuzunun iadesi için birtakım vesait-i hainaneye teşebbüs eder. Gizlice olsun millete karşı elinden gelen hıyaneti icradan geri durmaz. Hafiyenin ruhiyatı ahz-ı intikam hevesiyle müttessiftir. Bu da hafiyenin psikolojisidir denilebilir. Böyle vicdana malik olan hafîye hangi cinayetin irtikâbından hayf eder. Bir hafîye yangın ıkaından çekinmez. Zaten haneman söndürmeye alışmıştır." Akyiğitzade, "Kundakçılar ve Fenn-i Ruh Denilen Psikoloji" Metin, s. 1-2

sonra da bu durum devam etmiştir.⁶⁸ Çırçır Yangını dolayısıyla yapılan yardım faaliyetlerinde de bu husus görülmektedir. Gazetelerden tespit edilebildiği kadarıyla söz konusu yardım faaliyetlerinin seyri zamanla politik bir hüviyete bürünmüştür. Bu yangın aslında İttihatçı kadroların toplumu yeni idare biçiminin etrafında konsolide etmek maksadıyla yardım faaliyetlerini kullandıklarını göstermektedir. Nitekim yapılan pek çok etkinlikte Harbiye Nezaretinin aktif bir rol alması, Abdülhamid döneminin sembol isimlerinden Namık Kemal'in oğlu Ekrem Bey'in meydanlarda şiir okuması,⁶⁹ sahnelenen tiyatro oyunlarının II. Abdülhamid devrine dönük eleştiriler ihtiva etmesi,⁷⁰ İttihad ve Terakki Cemiyeti üyelerinden Kolağası Mehmed İhsan Bey'in verdiği konferans, yine yangın faaliyetlerinin değişen seyri hakkında bilgiler vermektedir. Verilecek konferansta işlenecek konular arasında Receb Paşa'nın vefatı, mektep-kışla işbirliği, mebus seçimine dair yasal bilgilendirmeler, İslamî açıdan bilim ve sanayi, toplumsal birliktelik, özgürlüğün temelinde ittihadin olduğuna dair oturum ve son olarak da insanlığın kardeşlik olduğu gibi mevzular işlenmiştir. Toplumsal bütünlük, hürriyetin temelinde birliğin yattığı düşüncesi ve insanlığın kardeşlik olduğuna dair konu başlıklarının Ermeni, Rum ve Yahudi cemaatine mensup kanaat önderleri tarafından konferans olarak verilmesi hem Osmanlı vatandaşlığının tesisi hem de mevcut siyasal ve toplumsal atmosferin mahiyeti hakkında bilgiler vermektedir. İlan metninin sonuna bu konuların bizzat Mehmed İhsan Bey tarafından kaleme alındığı da belirtilmiştir.⁷¹

Belirtilen doğrultuda değinilecek gazete haberlerinden biri de İkdam'da çıkmıştır. 28 Ağustos 1908'de icra edilen bir dizi sosyo-kültürel faaliyet hakkında bilgilerin verildiği gazete nüshasına göre Namık Kemal'in Vatan tiyatrosu askerler tarafından icra edilmiş ve açılan ipek bir örtünün üstüne *vatan, adalet, askerlik* ve *itaat* yazılmıştır. Tophane neferleri tarafından oyun başlamadan önce *Hürriyet Marşı* çalınmış ve aralarda izleyicilerin katılımıyla marş sık sık bölünmüş ve coşkulu izleyici kitlesi tarafından okunmuştur. Habere göre 10.000'i aşkın izleyicinin katılımıyla gerçekleştirilen bu etkinlikte oldukça coşkulu anlar yaşanmıştır. Etkinliğin sonunda toplumun hemen her kesiminin katılımıyla resmi geçit yapılmış ve *Vatan Marşı* okunmuştur. Aynı haberde bu defa İane-i Milliye için Büyük Ada'da yapılan bir baloda da benzer faaliyetlerin yürütüldüğü yazılmıştır. Balonun yapıldığı otelin fener ve bayraklarla süslediği, hürriyetin getirdiği kardeşlik ortamının bütün gönüllere verdiği zevk ve huzur ile gayet keyifli bir zaman geçirildiğine değinilmiştir. Balonun sonunda vatan ve ordu için bazı nutuklar okunmuş ve danslar yapılmıştır.⁷² Bütün bu faaliyetler bir arada düşünüldüğünde Sultan'a ve onun eski idaresine karşı toplumsal bir muhalefetin oluşturulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Nitekim Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılında yayımlanan nizamnamesinde kulüplere ayrılan kısımda "*kulüpler fırsat düştükçe köylülerin, Meşrutiyete muhabbetini ve istibdatı nefretini isticlâb edecek surette telkinat ve irşadatta bulunmaya gayret edecek*" şeklinde ifadelerin bulunması da bu bağlamda düşünülebilir.⁷³

Etkinlikler esnasına manevi değeri yüksek kavramlar söz konusu dönemde yaygın bir şekilde karşımıza çıkmakta ve bilhassa İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni hatırlatmaktadır. Sözelimi Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin armasında yer alan *adalet, uhuvet, hürriyet* ve *müsavat*⁷⁴, kavramları gibi yine aynı cemiyetin sancağı/flaması sayılan kırmızı zemin üzerine beyaz yazıyla yazılan *Allah, vatan, ittihat* ve *namus* kavramları da bu çerçevede düşünülebilir.

68 Murat Yılmaz, "Olumsuz Abdülhamid İmajı Yaratımına Bir Örnek: Sultan Hamid'in Çapkınlıkları", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2023), 1-2.

69 Bu hususa dair yazılan yazıda şu ifadeler yer almaktadır: *Kemalzade Ekrem Bey tarafından devr-i istibdadın mezalimine dair bir şiir-i belîğ kıraat olunmuş, bu şiir hazrin üzerinde gayet 'amîk bir tesir husule getirmiştir*. Devamında ise Ekrem Bey aşağıdaki şiiri okumuştur:

Ne canlar yandı, kanlar aktı me'valar harap oldu

Ne meskenler yıkıldı cûş-i seyl-i sefahatten

Şehidân-ı hamîyet belki on bin ferde varmıştı

Vatan mahrum olurdu belki yüz bin merd-i gayretten

Bütün erbâb-ı namus iltica etmişti Allah'a

Kararmıştı cabbar millet idbâr-ı hakaretten

Çocuklar ağlar, inler anneler.. biçare mazlûmın

Duyarlardı bu müthiş nâleyi zindan-ı gurbetten.

Şiirin devamında katılımcıların coşkun bir hisle alkışlamaya ve ağlamaya başladığı akabinde ise *yaşasın vatan, yaşasın ordu* şeklinde tezahüratta bulunulduğu belirtilmiştir. *Millet*, "Başlıksız haber", (31 Ağustos 1324/13 Eylül 1908), 3.

70 *Mizan*, "Başlıksız haber", 31 Ağustos 1324/13 Eylül 1908), 4.

71 *Millet*, "Başlıksız haber", (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 4.

72 İkdam, "Başlıksız haber", (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 2.

73 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 105.

74 Süleyman Tekir, *İttihatçılık Doğuşu*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2024), 19-20.

Vatan tiyatrosunun askerler tarafından icra edilmesi esnasında açılan ipek bir örtünün üstüne *vatan, adalet, askerlik ve itaat*⁷⁵ kavramlarının olduğu bir flama açılması da bu bağlamda yorumlanabilir. Benzer şekilde Hürriyet Marşı'nın okunması da bu çerçevede oldukça önemlidir. Zira hürriyet kavramı Sultan II. Abdülhamid döneminde edebî ve siyasî literature yerleşmiş ve Sultan karşıtlığının sembol kavramlarından biri olmuştur. Gerek Sultan Hamid devrinde gerekse II. Meşrutiyet döneminde hürriyetin istibdata muhalif manada kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle Hürriyet Marşı'nın tiyatro ve benzeri gösterilerde okunması bir biçimde istibdat karşıtlığı olarak yorumlanabilir

4. Mekânın Modernleştirilmesi: Yangın Bölgesinin İmarı

Yapılan geniş çaplı yardım kampanyalarının neticesinde toplanan yardım paraları yangında zarar görenler ve yangın sonrası bölgenin imarında kullanılmak için muhafaza edilmiştir. Yangın mahallinin onarım ve yeniden inşası hususunda Osmanlı kamuoyunda da görüş belirten yazılara denk gelinmektedir. Bu çerçevede yangının hemen akabinde Tanin'de kaleme alınan bir yazıda salgın hastalıkların önüne geçmek maksadıyla bölgenin temizliğine itina gösterilmesi ve onarım işlemleri için mühendislerin görevlendirilmesi gerektiği dile getirilmiştir.⁷⁶ Benzer doğrultuda fakat bu defa daha detaylı bazı öneriler Mizan yazarlarından Ali Suad tarafından kaleme alınmıştır. Ali Suad'a göre yapılacak en mühim iş yangın yerlerinin haritası çıkarılıp ızgara plana göre her adaya 4-5 ev sığacak şekilde bir planlamaya gitmektir. Bunun yanı sıra üç dereceye taksim edilecek ve büyüklüklerine göre cadde ve sokaklar tanzim edilmek suretiyle birbirini yatay ve dikey olarak kesecek sokak ve caddeler inşa etmek ve belirli yerlerde meydanlar bırakmak da yapılacak planlamalar arasında yer almalıdır. Ayrıca evlerin ahşaptan inşa edilmesi durumunda ateş yakılacak yerlerin mutlaka tuğla ve taştan yapılması, evlerin bacalarının bilimsel usullere uygun yüksekliklerde inşa edilmesi de Ali Suad tarafından dile getirilmektedir. Nitekim bütün bu önerileri ileride de değinileceği üzere ilgili karar verici mercilerin toplantı tutanaklarında gündeme gelmiş ve bu doğrultuda bazı kararlar alınmıştır. İlave olarak bazı üretim mekânları ile kamusal hizmet veren mahallerin –fırın, helvacı, şekerci ve hamam gibi- şehrin belirli yerlerinde inşası da yapılan öneriler arasındadır. Belirtilen hususlardan farklı olarak altyapıda da bazı yeniliklere gidilmesi söz konusu edilmiştir. Ali Suad'a göre her mahallede ya mahalle imamının ya da muhtarının evinde telefon⁷⁷ bulundurularak etkin bir iletişim ağı kurulmalıdır. Ayrıca yangın tulumlarının dolu olması, suyu tazyikli bir şekilde intikal ettirecek hatlara ve borulara sahip olması da önerilmiştir.⁷⁸

Yangın bölgesinin imarına dair kurumlar arasındaki yazışmalarda kamu yararının yanı sıra mağdurların da faydasının gözetildiği hususlarının üzerinde durulmuştur. Herkesi memnun etmenin zorluğundan bahisle 12 Nisan 1909'da alınan karar gereği kimsenin mağdur edilmemesi üzerinde durulmuş, bütün tarafların da hoşuna gidebilecek şekilde kanuna uygun istimlak yapılmasına karar verilmiştir. Burada anlaşıldığı kadarıyla belediyenin altyapı hizmetlerini icra edebilmesi maksadıyla da istimlakin zaruri olduğu düşünülmüştür.⁷⁹ Şehremaneti tarafından teşkil edilen bir heyet-i fenniye (bilim kurulu) tarafından hazırlanan harita ve raporlara göre birbirini yatay ve dikey olarak kesecek cadde ve sokaklarda oluşturulacak adalara mesken ve dükkanlar inşa edilecektir. Bunun için yangın bölgeleri ile periferisinde kalan 29.318 m²'lik alanın istimlak edilmesi planlanmıştır. Plana göre 30 metre genişliğinde iki ana cadde ile 15 ve 9 metre genişliğinde ikinci derecede cadde ve sokaklar açılarak burada 53 adet ada⁸⁰ oluşturulacaktır. Bu adalardan 48'i mülk sahiplerinin arsalarıyla uygun bir şekilde taksim edilecek geriye kalan 27, 32, 51, 52 ve 53 numaralı adalar da boş bırakılacaktır.⁸¹ İstimlak hususu gerek mülk sahipleri gerekse bürokrasi kanadının bir kesiminde mulafetle karşılaşmıştır. Ancak İstanbul'un imarı, halk sağlığının muhafazası ve şehrin görünümü için istimlak ve belediyece hazırlanan raporların tatbikine şiddetle ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş, bu türden olağanüstü olayların da bu uygulamalara imkan vermesi bakımından önemli olduğu üzerinde durulmuştur.⁸² Vurgulanan hususlardan biri de yanan bölgelerin *umran ve terakkisinin* istimlak kanununun ve Şehremaneti'nin teşkil ettiği heyet-i fenniyenin görüş-

75 İkdâm, "Başlıksız haber", (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 2.

76 Tanin, "Yangın", (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3.

77 Bu fikir, Osmanlı itfaiye teşkilatını kurumsallaştırmak ve modernleştirmek için İstanbul'da bulunan Zîcîni Paşa'nın geliştirdiği projelerden biridir. Buna göre yangın istasyonları kablolarla birbirine ve merkeze bağlanacaktır. Ayrıca her sokağın başında yangın ihbar hattı denilebilecek harik muhbir telefonu bulundurulacaktır. Böylece etkin bir haberleşme sağlanacak ve erken uyarı sistemi daha aktif kullanılacaktır. Doğan, İtfâiyye-i Hümayûn, 126-127.

78 Ali Suad, "İstanbul Yangınları", *Mizan*, (3 Eylül 1324/16 Eylül 1908), 2.

79 (BEO, No. 3536, Gömlek No. 265133-3).

80 Adalar için EK III ve IV'e bk.

81 (ŞD, No. 845, Gömlek No. 6).

82 Bazı yabancı gözlemciler, Osmanlı kamuoyu ve ahali arasında da istimlak için devlet eliyle yangınların çıkarıldığı hususunda bir fikrin mevcudiyeti söz konusudur. Doğan, İtfâiyye-i Hümayûn, 140-141.

leri doğrultusunda imarı ile genel ihtiyaçları karşılayacak bir modern şehir görünümüne kavuşulacağıdır. Hatta bunun için Paris Belediyesi Başmimarı ve aynı zamanda Umur-ı İnşaiye Müdürü de İstanbul'a getirilmiş, onun görüşlerine debaşvurulmuştur.⁸³

İstimlak noktasında heyet-i fenniye detaylı bir rapor hazırlamıştır. 29.318 m²'lik alanın ne suretle istimlak edileceği Tablo 3'te gösterilmiştir. Yapılması planlanan istimlak neticesinde Şehremaneti'ne 22.037m²'lik bir alan kalacaktır. Geriye kalan 7.281 m²'lik alan ise yol olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Şehremanet-i Heyet-i Fenniyesince hazırlanan istimlak planlaması.⁸⁴

İstimlak edilecek alanlar		Şehremaneti'ne yol için bırakılacak alanlar	
Açıklama	m ²	Açıklama	m ²
Yangın bölgesinde taksim edilemeyen alan	17.884	Yeni adalar dahilinde taksim edilemeyip daha sonra satılacak alan	4.167
Saraçhane, Kavvafhane ve Arabacılar caddelerinde yanmayan binalar	3.763	27, 32, 51 ve 52 numaralı adaların yüzölçümü	9.970
Saraçhane dahilinde yanan ve yanmayan dükkan arsaları	7.671	Hal alanı olarak ayrılan 53 numaralı adanın alanı	7.900
Toplam	29.318	Bedelinin ödenmesi ile yol yapılacak alan	7.281

Heyet-i fenniye tarafından yapılan bu planlamanın detaylarına göre taksim edilen 48 adaya yangın bölgesinde hasar gören 1.024 parça emlakten 835'i yerleştirilecektir. Geriye kalan ve taliplerine satılması öngörülen yerlerin ise dört yılda dört eşit taksitte olmak üzere hak sahiplerinin hukuku gözetilerek satılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bina yapacakların ruhsat harcı hususunda da gerekli kolaylıklar tanınacağı, güçlerine göre ödeme planı hazırlanacağı belirtilmiştir.⁸⁵ Çağın ihtiyaçları gözetilerek bir şehir planlaması yapılması noktasında en azından kağıt üzerinde büyük bir uğraş verildiği gözükmemektedir. Şehrin mamur, güzel bir görüntüsünün olması, altyapının inşası, cadde ve sokakların geniş, ulaşım elverişliliği hususunda gerek Şûrâ-yı Devlet karar mazbatalarında gerekse kurumlar arası yazışmalarda sıklıkla dile getirilmesi, kentin modernizasyonu için bir çaba içerisinde olduğunu göstermektedir.

Yangının akabinde yangınzedelerin barınmak için muhterik mahalde bina yapmaları noktasında merkezî hükümet ve mahalli idareler tarafından bazı durumlarda engellemeler olmuştur. Şehremanetinden Dahiliye Nezaretine, oradan da Sadarete gönderilen bir arizada yangınzedelerin fakir ve muhtaç bir halde bulunmalarına vurgu yapılarak iki seneden beri herhangi bir yerde barınmadıkları ve bundan dolayı belirtilen kesimin büsbütün zor durumda bıraktığına değinilmiş, heyet-i fenniye tarafından yapılan taksimat icabınca ahşap evler inşasına müsaade istenmiştir.⁸⁶ Ayrıca yapacakları ahşap evlerin yangından muhafazası için de yapıların sağ tarafına yangın duvarlarını usulünce inşa edeceklerini taahhüt etmişlerdir.⁸⁷ Belirtilen husus için Şûrâ-yı Devlet'ten alınan kararın padişahın onayına sunulması gerekmektedir. Nitekim bu doğrultuda yapılan bir girişim neticesinde ahalinin zor durumda, fakir ve muhtaç olduğuna vurgu yapılarak gerekli izin verilmiştir.⁸⁸ Yangın mahalline dair yapılacak kanunî düzenlemeleri beklemeksizin ev inşa edenler için yapılan yazışmalarda, bu yapıların yıkılması kararlaştırılmıştır. Yapılan tahkikat neticesinde 151 yapının inşa edildiği, kârgir binalar var ise de ekserinin baraka olduğu belirtilmiştir. Bunların da masrafinin 133.523 kuruşa balığ olduğu, sahiplerine bir defalık tazminat ödeneceği belirtilerek yıkıma karar verilmiştir.⁸⁹

Ahşap mesken inşasına dair tespit edilen 1 Aralık 1912 tarihli bir belgede kıymetsiz ve kenar mahalle olarak tavsif edilen yerlerde meskun olan kimselerin fakr ü zaruretlerinden dolayı evlerini ahşaptan inşa edebilmelerine dair gerekli izinlerin alındığı belirtilmiştir. Söz konusu izinden bazı kimselerin faydalanabildiği, ancak bazılarının da faydalanamadığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine suiistimale mahal ve toplumun adalet duygusuna zarar vereceği düşüncesiyle söz konusu izinden gerçek anlamda ihtiyaç sahiplerinin faydalanabilmesi için Şehremaneti'nin tayin

83 (İ. ŞE, No. 25, Gömlek No. 12).

84 (İ. ŞE, No. 25, Gömlek No. 12-12).

85 (BEO, No. 3675, Gömlek No. 75591).

86 Ahşap ev yapma isteğinin ya da tercihinin hem malî hem de pratik olmak üzere iki yönü vardı. Ahşaptan yapılan evlerin kârgir olarak yapılan evlere göre maliyeti oldukça düşük olması ahşap ev inşasını cazip kılan ilk hususdur. Diğer bir husus ise ahşap evlerin kârgir evlere nazaran daha çabuk ve kolay inşa edilebilirliğidir. Hatta yıkılması durumunda da daha kolay onarım ve bina edilebilme gibi özelliklere sahiptir. Doğan, İtfâiyye-i Hümayûn, 137.

87 (ŞD, No. 847, Gömlek No. 30).

88 (İ. ŞE, No. 25, Gömlek No. 21).

89 (ŞD, No. 848, Gömlek No. 32); ŞD, No. 848, Gömlek No. 39).

ettiği heyet-i fenniyece belirlenen yerlerde ahşap yapıların inşasına izin verilmesi kararı alınmıştır.⁹⁰ Fakat Dahiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen bir arızada Ebniye Kanununa aykırı bir şekilde inşa edilen ahşap yapıların şehirde meydana gelen yangınların asıl sebebi olduğuna değinilmiş ve ahşap yapı inşasının yasaklanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ayrıca yukarıda da değinilen ahşap mesken inşası meselesi için verilen izin muvakkat bir süreyi kapsadığı, kârgir yapıların inşa edilmesinin kanunî bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Kısmî bir müsaadenin suiistimallere açık olduğu bundan dolayı ahşap bina inşasının yasaklanması gerektiğine değinilmiştir.⁹¹ 1913 yılına gelindiğinde ahşaptan bina yapılmabilmesi için bazı teşebbüslerin olduğu görülmektedir. Şehremanetinden Dahiliye Nezaretine gönderilen bir arızada kârgir bina yapılması hususunda bir ısrarın olduğu, aynı ısrarın Dahiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen arızada da mevcut olduğu olduğu tespit edilmiştir. Fakat Şûrâ-yı Devlet mazbatasından nihaî olarak ahşap yapıların inşa edilmesine dair karar çıkmıştır.⁹² 1908'de meydana gelen yangının izlerinin 1913 senesinde halen devam etmesi ve yangın kaynaklı ibate sorunlarının çözülmemesi afet yönetimi noktasında, genel olarak Osmanlıların, özel olarak da yeni yönetim ve rejimin başarılı olamadığını göstermesi bakımından oldukça önemli bir delildir. Bunda devlet tecrübesinin olmaması, verili koşulların noksanlığı gibi hem yeni yönetimden hem de sabık yönetimden kaynaklanan bazı faktörlerin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Fatih semtinde çıkan ve literatürde daha çok Çırçır Yangını olarak anılan bu yangın, 20. yüzyılın başlarında çıkan İstanbul'un büyük yangınlarından biridir. Yangının maddî bilançosuna dair farklı haber kaynaklarında değişik bilgiler var ise de bunlar birbirine oldukça yakın rakamlar ifade etmişlerdir. Yangının meşrutiyetin ilanını takip eden bir aylık süreç içerisinde çıkması, Osmanlı kamuoyunda yangının sebebi olarak hafiyelerin ve eski rejimin gösterilmesine neden olmuştur. Fakat bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kaydın olmaması, yeni rejim tarafından yangının yarattığı atmosferin kullanışlılığı neticesini doğurmuştur. Nitekim yangın sonrasında basında hafiyelere ve önceki döneme dönük eleştirel yazıların yazılması, Sultan II. Abdülhamid döneminde kaynakların kamu yararına kullanılması gerekirken başka bazı hususlar için sarf ettiği gibi tenkitlerin kaleme alınmasına neden olmuştur. Ayrıca düzenlenen etkinliklerde Namık Kemal gibi hürriyetçi fikirleri savunan birinin piyeslerinin oynatılması, İttihatçı kadroların konferanslar düzenlenmesi, Namık Kemal Bey'in oğlunun benzer etkinliklere davet edilerek ona şiir okutulması gibi girişimler de yardımın bahane, toplumsal muhalefeti konsolide etmenin şahane olduğunu düşündürmektedir. Meşrutiyetin balayı denilebilecek bir zaman diliminde meydana gelen yangın, belirtilen noktaların yanı sıra toplumsal dayanışmanın oldukça yüksek olduğu bir ortamda toplumu daha da bütünleştiren bir işlev husule getirmiştir. Toplumsal muhalefetin temin ve tesisi hususunda Çırçır Yangını vesilesi ile Sultan II. Abdülhamid döneminde sürgünde olup yurda dönenlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Nitekim yangınzedeler için toplanan yardımlardan bir kısmının *menfâdan* dönenlerin yaşamlarını idame etmeleri için bunlara verileceğinin gazetelerde yer alması bu iddiayı destekler mahiyettedir. Bütün bunlar bir arada düşünüldüğünde İttihatçı kadrolar iktidarlarını tahkim etmek için her araca başvurma yolunu tercih ettikleri görülmektedir. Çırçır Yangını da bu amacın gerçekleşmesi için bir bakıma can suyu olmuştur.

Çırçır Yangını kısa bir sürede büyümüş ve etki sahasında olan pek çok yapıya zarar vermiştir. Ayakkabıcıların bulunduğu Haffâfhâne, eyer üretiminin olduğu Saraçhâne gibi üretim mekânlarının yanı sıra, At Pazar'ında bulunan ahırlara da sirayet ederek buralarda tahribata neden olmuştur. Ayrıca 900 civarında mesken ve işyerinin de yanması veya kullanılamaz derecede harap olması ise burada ikamet ve gelir elde eden 5.000'i aşkın insanı da evinden/işinden etmiştir. Meydana gelen hasarın giderilmesi için yardım kampanyaları düzenlenmiş ve hasarın yaklaşık olarak % 33'üne tekabül eden bir meblağ toplanmıştır. Toplanan yardımın dağıtılması noktasında yerel ve merkezî otorite suiistimallere ve toplumun adalet duygusuna halel getirecek uygulamalara mahal vermemek adına, en azından, kâğıt üzerinde oldukça titiz davranmıştır. Kâğıt üzerinde, zira, adalete aykırı davranıldığına dair çok sayıda şikayetin olması, uygulamada istenilen düzeyde adil davranılmadığını göstermektedir. Şûrâ-yı Devlet'te alınan kararların mazbataları incelendiğinde toplanan yardımların yangınzedelerin malî durumlarına göre dağıtılması hususunda bir yolun belirlenmesi ve bu kararların şeffaf olunmak adına gazetelerde ilanı gibi bazı tedbirler, kurulan komisyonun adilâne çalışmaya gayret ettiğini düşündürmektedir.

Yangın yerinin tanzimi ve istimlaki için Şehremaneti tarafından heyet-i fenniye, yani bir tür bilim kurulu, teşkili asrın gereklerine göre modern veçheye sahip bir kent inşa arzusunun tezahürü olarak görülmelidir. Nitekim Paris Belediyesinin *Umur-ı İnşaiye Müdürü*nün İstanbul'a getirilerek fikirlerinin alınması da bu çerçevede düşünülebilir.

90 (ŞD, No. 850, Gömlek No. 1-1).

91 (ŞD, No. 850, Gömlek No. 1-3).

92 (ŞD, No. 850, Gömlek No. 16).

İstanbul'un temel sorunlarından olan yangının esas sebeplerinden birinin ahşap binalar olduğu, yangın sonrasında yangın mahallinde benzer yapıların inşa edildiği göz önüne alındığında, bunların inşasının terki için 19. yüzyıl boyunca yapılan kanunî düzenlemelerin yeterince uygulanmadığını göstermektedir. Yine de şehrin *umran ve terakkisi* ile asrın gerekleri doğrultusunda hareket edilmeye çalışılması, Osmanlı bürokratlarının üzerinde ısrarla durduğu konulardandır. Çırçır Yangınında kendisini gösteren bu hususiyet, Şehremaneti, Dahiliye Nezareti ve Şûrâ-yı Devlet arasında cereyan eden yazışmalarda da görülmektedir. 1908'de çıkan yangının 1913 yılına gelindiğine halen kamu kurumlarının gündeminde olması, Osmanlı maliyesinin vaziyeti, inşası planlanan yapıların ahalinin malî durumunu aşması gibi daha çok ekonomik nedenler ile ahalinin yapı malzemesi olarak ahşabı tercih etmesinden kaynaklanmıştır.

Kaynakça

T.C. Devlet Arşivleri Başkanlık Osmanlı Arşivi

BOA, Osmanlı Arşivleri Bâbîâlî Evrak Odası (*BEÖ*), Dosya/Gömlek, 3399/254890; 3402/255078; 3407/255523; 3468/260045/3493/261934; 3536/ 265133; 3541/265540; 3675/75591.

BOA, Osmanlı Arşivleri Dahiliye Mektûbî (*DH. MKT*), 1291/15; 2621/14; 2621/24; 2630/58; 2673/12; 2686/98.

BOA, Osmanlı Arşivleri İrade Hususi (İ. HUS), Dosya/Gömlek, 168/114.

BOA, Osmanlı Arşivleri İrade Şehremaneti (İ. ŞE), Dosya/Gömlek, 25/12; 25/21.

BOA, Osmanlı Arşivleri Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (*ML. EEM*), Dosya/Gömlek, 698/86; 704/44.

BOA, Osmanlı Arşivleri Meclis-i Vükela Mazbataları (*MV*), Dosya/Gömlek, 122/28; 124/68.

BOA, Osmanlı Arşivleri Şura-yı Devlet (ŞD), Dosya/Gömlek, 845/6; 847/30; 848/32; 848/39; 850/1.

BOA, Osmanlı Arşivleri Zabtiye (*ZB*), Dosya/Gömlek, 326/133.

Süreli Yayınlar

Ali Suad, “İstanbul Yangınları”, *Mizan*, (3 Eylül 1324/16 Eylül 1908).

İkdam, “Avusturya İmparatoru ve Harikzedegân”, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 2.

İkdam, “Düinkü Hanemansûz Yangın”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908).

İkdam, “Evvelki Geceki Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

İkdam, “Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908).

İkdam, “Moda Kayık Yarışı” (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 2.

İkdam, “Başlıksız haber”, (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908).

İkdam, “Başlıksız haber”, (21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908), 3.

İttifak, “Yangın Hakkında Tetkikat”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908).

İttihad ve Terakki, “Başlıksız haber”, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 3.

Metin, “Metin”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908).

Metin, “Mezunîn-i Mülkiye İttihad ve Teâvün Cemiyeti Tarafından Toplanan Harik İanesinin Mabaadi”, (13 Ağustos 1324/26 Ağustos 1908), 3.

Metin, “Mezunîn-i Mülkiyenin Harikzedegâna İanesi” (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3.

Metin, “Vatan-Silistre”, (26 Ağustos 1324/8 Eylül 1908), 4.

Metin, “Başlıksız haber”, (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908).

Metin, Mezunîn-i Mülkiye İttihad ve Teâvün Cemiyeti Tarafından Toplanan Harik İanesinin Mabaadi”, (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 4.

Millet, “Çırçır Harikzedegânı”, (18 Ağustos 1324/31 Ağustos 1908).

Millet, “Çırçır Harikzedegânına”, (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 3.

Millet, “Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908).

Millet, “Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

Millet, “Harik-i Hanemansûz”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 2.

Millet, “Harikzedegân ve İane-i Milliye”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908).

Millet, “Millet Gazetesi İdarehânesine”, (13 Ağustos 1324/26 Ağustos 1908).

Millet, “Başlıksız haber”, (16 ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 4.

Millet, “Başlıksız haber”, (16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908), 4.

Millet, “Başlıksız haber”, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908).

Millet, “Başlıksız haber”, (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 2.

Millet, “Başlıksız haber”, (27 Ağustos 1324/9 Eylül 1908), 4.

Millet, “Başlıksız haber”, (31 Ağustos 1324/13 Eylül 1908), 3.

Mizan, “Büyük Yarış”, (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), 4.

- Mizan*, “Konser ve Tiyatro”, (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 4.
- Mizan*, “Başlıksız haber”, 31 Ağustos 1324/13 Eylül 1908), 4.
- Musa Akyiğitzade, “Kundakçılar ve Fenn-i Ruh Denilen Psikoloji” *Metin*, (5 Ağustos 1324/18 Ağustos 1908).
- Sabah*, “Beyoğlu’nda Konser”, (20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908), 3.
- Sabah*, “Büyük Bisiklet ve Yaya Yarışı”, (23 Ağustos 1324/5 Eylül 1908), 3.
- Sabah*, “Harbiye Nezaretinden Konser ve Tiyatro”, (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 3.
- Sabah*, “Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 2.
- Sabah*, “Harikzedegân İçin”, (20 Ağustos 1324/2 Eylül 1908).
- Sabah*, “Muhterik Mahaller”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908),
- Sabah*, “Mürebbiye”, (21 Ağustos 1324/3 Eylül 1908), 4.
- Sabah*, “Resmî”, (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908).
- Sabah*, “Sabah”, (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908), 2.
- Sabah*, “Başlıksız haber”, (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 3.
- Sabah*, “Başlıksız haber”, (15 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908).
- Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası)*, “Dünkü Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908).
- Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası)*, “Başlıksız haber”, (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908).
- Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası)*, “Başlıksız haber”, (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908), 4.
- Servet-i Fünûn (Akşam Nüshası)*, “Başlıksız haber”, (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908) 4.
- Servet-i Fünûn (Sabah Nüshası)*, “Dünkü Harik”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908).
- Servet-i Fünûn (Sabah Nüshası)*, “Harbiye Nezareti Meydanında Tiyatro ve Konser” (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 4.
- Servet-i Fünûn (Sabah Nüshası)*, “Harik İanesi”, (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908).
- Servet-i Fünûn (Sabah Nüshası)*, “İlân-ı Resmî”, (15 Ağustos 1324/28 Ağustos 1908).
- Servet-i Fünûn*, “Dünkü Harik-i Hâil”, (11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908), 4.
- Tanin*, “Balo, Tiyatro ve Konser”, (24 Ağustos 1324/6 Eylül 1908), 4.
- Tanin*, “Vatan Tiyatrosu”, (13 Ağustos 1324/26 Ağustos 1908), 4.
- Tanin*, “Yangın”, (12 Ağustos 1324/25 Ağustos 1908), 3.
- Tanin*, “Yangınlar ve Su”, (14 Ağustos 1324/27 Ağustos 1908), 3.
- Tanin*, “Başlıksız haber”, (13 Ağustos 1324/16 Ağustos 1908).
- Tanin*, “Başlıksız haber”, (22 Ağustos 1324/4 Eylül 1908).

Araştırma Eserler

- Ali Cevat, İkinci *Meşrutîyetin* İlâmı ve *Otuzbir Mart Hâdisesi: II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Başkâtibi Ali Cevat Beyin Fezlekesi*, nşr. Faik Reşit Unat, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1. Baskı 1985.
- Aykut, Ebru, “Devr-i Hürriyette İstibdat Hayaleti: 1908 Çırçır Yangını’nın Ardından İstanbul’da Kundakçılık, Söylentiler ve Asayiş”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı 136, (2016), 5-39.
- Baycar, Abdulmuttalip, “Dini ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma- Yardımlaşma Olgusu”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/39, (2029). 199-225.
- Benli, Ahmet, *II. Meşrutîyet Dönemi Tiyatro Eserlerinde II. Abdülhamid Algısı*. Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2021.
- Cezar, Mustafa, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler” *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, Cilt 1, (1963). 327-414.
- Deringil, Selim, İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909), ÇEv. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı 2014.
- Doğan, Cem, *İtfâiyye-i Hümayûn: Osmanlı İstanbul’unda Yangın, Modernleşme ve Kent Toplumu (1871-1921)*, İstanbul: Libra Yayınları, 1. Baskı 2019.
- Gürtunca, Evrim Şencan, “”Fransızca Basında 1908 Yılı İstanbul Yangınları: Le Moniteur Oriental Örneği” *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/9, (2020), s. 81-102.

II. Meşrutiyet'in İlk Yılı: 23 Temmuz 1908-23 Temmuz 1909, İstanbul: Yapıkerdi Yayınları, 1. Baskı 2018.

Özcan, Abdülkadir, “İâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19/228-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Reşad Ekrem Koçu, “Çırçır Yangını”, *İstanbul Ansiklopedisi*, 7/3947-3948. İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kolektif Şirketi, 1965.

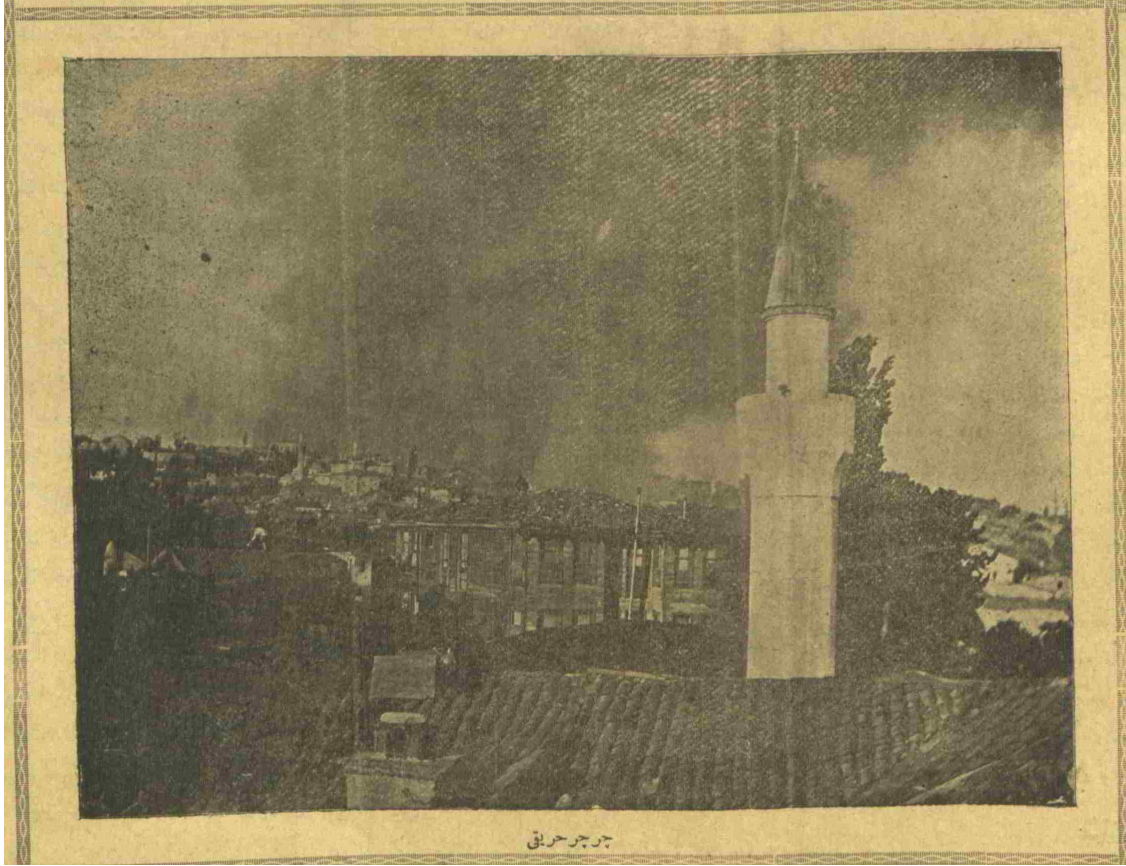
Tekir, Süleyman, *İttihatçılık Doğuş, İstanbul: Kronik Yayınları, 2024.*

Ürekli, Fatma, “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür” *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 8/16 (2010), 101-130.

Yılmaz, Murat, “Olumsuz Abdülhamid İmajı Yaratımına Bir Örnek: Sultan Hamid’in Çapkınlıkları”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2023), 1-24.

Ekler

EK I: Çırçır yangını anını gösteren bir fotoğraf. Servet-i Fünûn, (Akşam Nüshası), 23 ağustos 1324/5 Eylül 1908), 1.

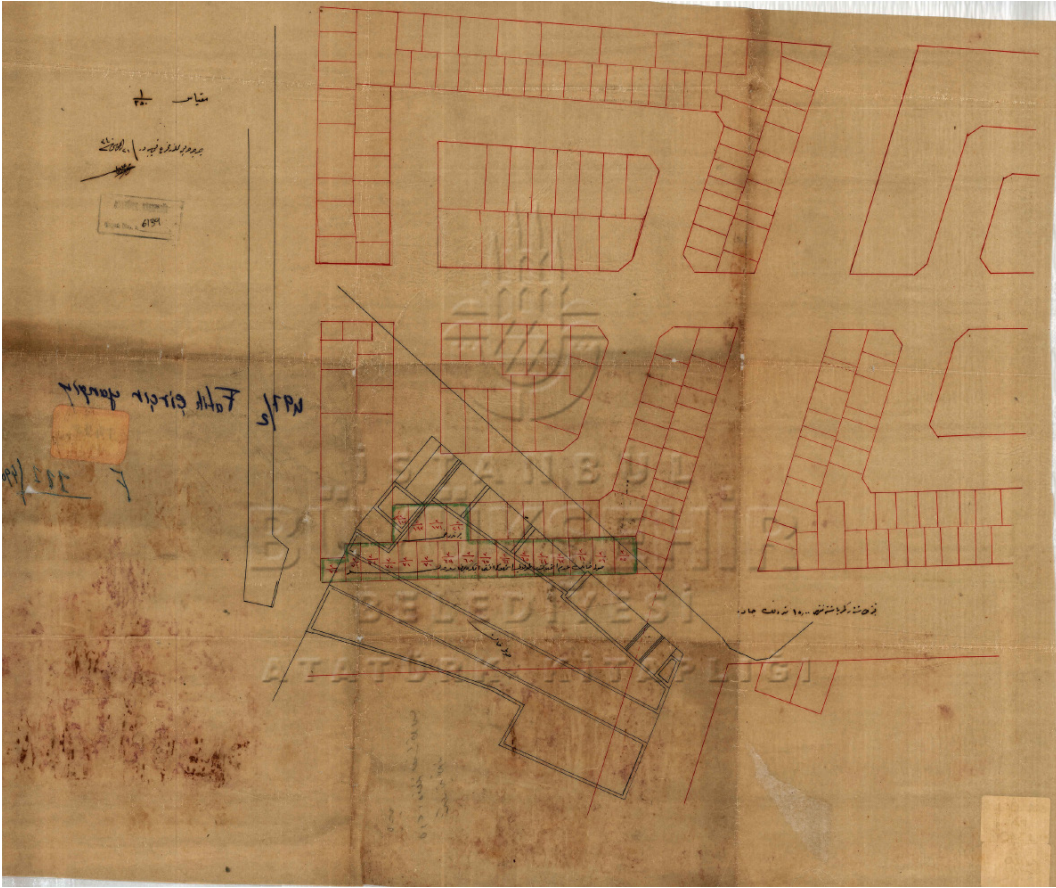
EK II. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığından temin edilen yangına ait bir fotoğraf.

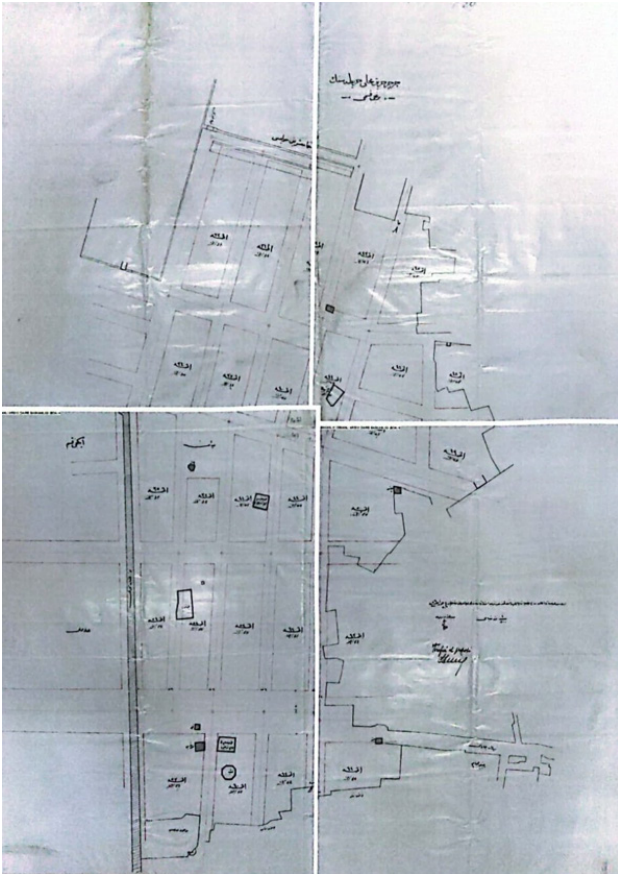
Le grand Incendie de Stamboul du 23. Août 1908

Constantinople

EK II: 21 Ağustos 1340/21 Ağustos 1924'e tarihlenen Çırçır yangın mahallinin parselasyonu (İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı).

EK IV: Yangın bölgesindeki bazı adaları gösteren kroki (İ. ŞE. No. 25, Gömlek No. 20-3).

Extended Abstract

Purpose: The financial balance sheet of the fire, which broke out in the Çırçır district on August 23, 1908 and affected a wide area and is mostly referred to in the literature as the Çırçır Fire, the way the aid was collected and distributed after the fire, and finally the examination of the zoning of the fire area are among the aims of this study. The course of the Çırçır Fire and the developments that took place afterwards, the way the fire was perceived in the Ottoman press, and the political atmosphere of the aid provided to the fire victims are the other topics examined in the study. To determine the financial damage caused by the fire, many newspapers and archive documents were scanned and the findings were presented in the form of tables. In addition, an attempt was made to determine the method of distribution of the collected aid and how the bureaucratic process works.

Finding: The fact that the fire occurred right after the revolution carried out by the Young Turks in 1908, that is, at a time when the feeling of social solidarity was at its peak, resulted in the fire becoming extremely functional for the center of power in question. The Young Turks not only determined the aid provided and the content of their own aid, but also Sultan II. They also tried to create a social opposition against Abdulhamid and his state administration devices. The staging of Namık Kemal Bey's national plays, the official parades of the soldiers, and the organization of conferences and panels on justice, brotherhood and unity should be seen as manifestations of the stated policy. In addition, many domestic and foreign institutions, state administrators and bureaucrats made serious donations to help the fire victims. After the fire, the money collected for the repair of buildings damaged by the fire was kept. Approximately 33% of the total cost was collected in these aid campaigns. As a result of the meetings held for the distribution of aid money, it was decided to cover some of the losses of those who were harmed. From the aid money collected, a maximum of %25 of the damage to the houses of the fire victims and a maximum of %40 of the damage to their other belongings were covered. Thus, fire victims were able to benefit from all the aid money collected. The method followed in terms of city planning was the expropriation of the fire area and the construction of avenues and streets that intersect each other vertically and horizontally. It was thought that the city would have a modern appearance with the decisions taken in this direction. However, financial problems prevented the desired level of success from being achieved.

Conclusion: It does not seem possible to say that the Ottoman Empire was successful in disaster management and response in the early 20th century. Although approximately five years have passed since the fire, the fact that the zoning and settlement of the fire area has not been carried out supports the stated claim. Nevertheless, the fire led to positive results such as an intense sense of social togetherness and solidarity. In addition, the fire had a functional aspect in establishing the authority of the Young Turks and finding a response in society.